

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА – ГОЛОВНИЙ ПОКАЗНИК РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

А. В. ПІДГОРНИЙ
Тальнівський завод з виробництва
м'ясокісткового борошна "Ветсанзавод"

Викладено результати дослідження проблеми ефективності сільськогосподарського виробництва.

Постановка проблеми Серед численних проблем, пов'язаних з виходом із кризового стану аграрного сектора економіки країни, одна з центральних на сучасному етапі – підвищення ефективності виробництва. Тому й виникає необхідність вивчити сутність поняття ефективності виробництва в ринкових умовах функціонування сільськогосподарських товаровиробників та систематизувати наукові дослідження із зазначеної проблеми у сфері аграрної економіки.

Огляд останніх публікацій. Останніми роками приділяється значна увага різним аспектам проблеми ефективності виробництва, що знайшло відображення і в багатьох наукових працях вітчизняних та зарубіжних авторів. Поглиблену увагу дослідженням проблеми ефективності приділяли відомі науковці, серед яких Дж. Долан, Дж. Ерроу, К. Макконнелл, У. Петті, Дж. Сакс, П. Самуельсон, А. Сміт, В. Андрійчук, О. Біттер, О. Варченко, С. Кваша, А. Даниленко, Б. Пасхавер, П. Саблук, О. Шпичак та ін.

Мета статті – узагальнити результати досліджень ефективності сільськогосподарського виробництва і суті цієї економічної категорії, з'ясувати її обґрунтування та принципи системного підходу при вивченні. Нині в теорії і практиці ефективності суспільного виробництва багато аспектів цієї проблеми залишаються дискусійними, особливо щодо галузевих аспектів класифікації чинників, що впливають на ефективність виробництва сільськогосподарської продукції з урахуванням зорієнтованості й особливостей розвитку сільського господарства. Певна частина концептуальних позицій потребує переосмислення у зв'язку з новими вимогами практики, зумовленими формуванням ринкового механізму господарювання.

Виклад основного матеріалу. Розгляду питання підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва обґрунтовано має передувати визначення сутності поняття "ефективність виробництва". Ефективність, як науковий термін, має латинське походження й означає результативність. З ефективністю тісно пов'язаний ще один термін – ефект, тобто результат цілеспрямованих дій [1]. Проте яким би важливим не був ефект виробництва, він не показує, ціною яких ресурсів отриманий. Один і той же ефект може бути отриманий з різним рівнем використання ресурсів і, навпаки, однакові ресурси можуть дати різний ефект. Наприклад, ефект від використання добрив – підвищення врожайності, але тільки за одним ефектом не можна судити про вигідність використання добрив. Отже, для визначення ефективності виробництва необхідно порівнювати досягнутий ефект з витратами, що забезпечили його отримання.

Виходячи з висновків українських економістів кінця ХХ ст., ефективність – досягнення найбільших результатів за найменших витрат живої й уречевленої праці. Це конкретна форма вияву закону економії часу. Їх зв'язок здійснюється через підвищення продуктивності праці, яке означає зростання ефективності сукупної праці, ефективності всього виробництва, зумовленої насамперед прогресом продуктивних сил [2, С. 508].

Виявлено різнонаправлені тлумачення категорії ефективності. Більшість авторів розглядає її як якісну і кількісну результативність різнобічної людської діяльності, яка з розвитком економічної теорії ефективності постійно ускладнюється.

У працях Ф. Енгельса широко висвітлюються поняття "ефективність", "корисний ефект" при дослідженні різних сторін капіталістичного способу виробництва. Він підкрес-

лював, що в умовах приватнопідприємницької виробничої діяльності цей корисний ефект (оскільки йдеться про корисність виробленого або обмінюваного товару) відходить на другий план і єдиним рушієм стає отримання прибутку при продажі [3].

Спираючись на результати досліджень попередників, багато авторів почали розробляти теоретичні аспекти ефективності суспільного виробництва в усіх сферах людської діяльності. Поняття "ефективність" із більш простого у минулому перетворюється на складну, багатофакторну економічну категорію, яка увібрала в себе не тільки кількісні, а й якісні характеристики кожної їх фази відтворювального процесу виробництва. [4, 9, 13].

Узагальнюючи їхні теоретичні напрацювання, робимо висновок, що ефективність виробництва – складна економічна категорія, в якій відображається дія об'єктивних економічних законів. На думку багатьох економістів, вона є формою відображення мети виробництва, означає результативність, міру принесення користі. Поширене визначення критерію ефективності – максимізація продукції і доходу при мінімізації витрат. Конкретизуючи його, можна стверджувати, що всі удосконалення в організації виробництва у кінцевому підсумку мають одну мету – збільшення власного доходу і поліпшення умов життя працівників [4 – 10].

На думку Г. І. Дідур, цей критерій недостатньо відповідає природі ринкових відносин. У сучасних умовах вироблена продукція має бути продана, тому обов'язково слід враховувати ринковий попит [11, С. 92].

З іншого боку, критерієм ефективності є ступінь виконання конкретного соціального замовлення, що ставить суспільство конкретному товаровиробникові. Це замовлення постійно змінюється з розвитком і змінами потреб суспільства. Отже, вважаємо, що ефективність виробництва можна тлумачити, як найліпший вихід якісної продукції при найменших витратах засобів і праці, що передбачає задоволення потреб населення у дешевих продуктах харчування і сировини для переробної промисловості. Цей критерій соціально-економічної ефективності – єдиний у своїй основі й визначається порівнянням отриманого результату та ефекту з витратами і задіяними ресурсами. Це положення набуває особливої ваги нині, коли функціонування ринку здійснюється за наявності чотирьох основних елементів ринкового механізму: попиту, пропозиції, конкуренції та системи цін [12]. Розглянемо логіку їхньої взаємодії. Бажання отримати прибуток примушує виробника задіяти ресурси у виробництво тих товарів і послуг, яких суспільство найбільше потребує, за які споживачі готові платити. Попит і пропозиція визначають кількість товарів, що купуються та продаються і формують систему цін на них. Ціни у свою чергу є сигналом, що інформує про умови на ринку як для споживачів, так і для виробників, тобто про наявність необхідних товарів, витрати, рівень технології їх виробництва. Через ціни за допомогою механізму конкуренції підсумовують і збалансовують численні індивідуальні економічні рішення. Конкуренція орієнтує виробництво на краще задоволення потреб, стимулює зниження цін, підвищення якості, розширення асортименту продукції, впровадження досягнень науково-технічного прогресу, обмежені ресурси використовуються ощадливіше й ефективніше. Завдяки дії закону попиту і пропозиції, на основі взаємодії прибутку, конкуренції і системи цін вирішується низка економічних проблем стосовно того, що і скільки виробляти, як ефективно організувати виробництво, для кого призначені вироблені товари й послуги. У цьому розумінні ефективність характеризує всі сторони суспільного розвитку.

На наше переконання, категорія "ефективність виробництва" відображає характер суспільних відносин, мету і спосіб виробництва. Чим більше виробляється необхідної суспільству продукції, чим вища її якість і нижчі витрати, тим ефективніше виробництво. У зв'язку з цим чеський вчений Й. Крілек визначає поняття ефективність як соціально-економічну категорію, пов'язану з розвитком продуктивних сил і характером виробничих відносин, властивих певному способу виробництва [13, С. 26]. З ним погоджуються й інші науковці, підкреслюючи, що в окремі історичні епохи при різному рівні розвитку продуктивних сил і характері виробничих відносин ефективність буде різною. Тобто розуміння категорії ефективності автори пов'язують з існуючим суспільним устроєм.

На думку С. Покропівного, «...змістовне тлумачення ефективності (продуктивності) як економічної категорії визначається об'єктивно діючим законом економії робочо-

го часу, що є основоположною субстанцією багатства й мірою витрат, необхідних для його нагромадження та використання суспільством. Саме тому підвищення ефективності виробництва треба вважати конкретною формою цього закону...» [14, С. 449].

Американські вчені Е. Долан і Д. Ліндсей визначають ефективність у виробництві як ситуацію, за якої при даних виробничих ресурсах та існуючому рівні знань неможливо виробити більшу кількість одного товару, не жертвуючи при цьому можливістю виробити деяку кількість іншого товару. З ними погоджуються Г. Черевко та В. Лукаш і доповнюють, що ефективність у виробництві визначається таким станом справ, при якому неможливо нічого змінити, щоб більш повно задовольнити бажання однієї людини, не торкаючись задоволення бажань іншої. Так здійснює свій прояв соціальний аспект ефективності.

Різноманітність підходів до тлумачення категорії ефективності свідчить не лише про її багатогранність, а й про незавершеність процесу пізнання проблеми, розкриття її сутності в нових виробничих відносинах, які складаються під впливом ринкової економіки в усіх галузях національного господарства.

З урахуванням вищевикладеного однозначне тлумачення сутності ефективності сільського господарства малоімовірно. Розбіжності в розумінні сутності критерію і показників ефективності сільського господарства також можна пояснити наявністю багатьох точок зору щодо методологічних засад її визначення. У зв'язку з цим необхідно виробити єдині методологічні положення, які б враховували особливості об'єкта дослідження в галузі сільського господарства:

- специфічні умови життя сільського населення, що визначають особливості життєдіяльності та функціонування і, відповідно, необхідність створення умов для його відтворення. При чому, як правило, спостерігається недостатній розвиток соціальної сфери;

- у сільському господарстві задіяні геологічні процеси та біологічні організми (земля, рослини, тварини), що зумовлюють сезонність виробництва. Тому необхідні умови, які б забезпечили підвищення родючості ґрунтів і збереження природного середовища;

- ведення сільськогосподарського виробництва значною мірою залежить від погодних умов, що визначає потребу потужної матеріально-технічної бази;

- воно виробляє сировину (продукти біологічного походження), яку необхідно швидко переробити або забезпечити умови для її тривалого зберігання, що вимагає відповідної системи зберігання, транспортування, переробки сільськогосподарської продукції.

Сільське господарство є складною соціально-економічною, багатоцільовою системою з функціональними й організаційними підсистемами. Перші (технологічна, економічна, соціальна) відображають зміст сільськогосподарського виробництва, другі (форми господарювання, форми власності, організація виробництва) – його функціонування. Отже, дослідження ефективності сільськогосподарського виробництва передбачає використання системного підходу до соціально-економічних процесів, ґрунтуючись на теорії відтворення.

Сутність відтворювального підходу зводиться до врахування складових сільського господарства (продуктивні сили і виробничі відносини), стадій процесу відтворення (виробництво, розподіл, обмін, споживання), безперервності та ймовірності процесу виробництва. Ефективність останнього є економічною категорією, що відображає широкий комплекс умов функціонування продуктивних сил і виробничих відносин, у сукупності забезпечуючи процес розширеного відтворення на стадіях кругообігу: капіталу (грошова – підготовка і створення умов для ведення виробництва); виробничій – виготовлення продукції; товарній – реалізація продукції. Кожна з них має функціональне призначення і мету, ступінь досягнення якої визначає ефективність сільськогосподарського виробництва [4].

Поширене поняття ефективності як відношення отриманого ефекту (продукції, доходів) до одиниці ресурсу або виробничих витрат (земельних, трудових, матеріальних, вартісних). Воно характеризує ресурсно-витратну ефективність, що є складовою системи відтворювальної ефективності, відображаючи умови відтворення продукції, трудових ресурсів, земельно-природного потенціалу, виробничих відносин. Отже, сутність ефективності сільського господарства полягає у формуванні комплексу умов для забезпечення відтворення сільського населення на основі виробництва необхідної суспільству продукції.

Функціональним підсистемам сільського господарства відповідають такі види ефективності: технологічна, економічна, соціальна. Перша характеризує використання ресурсів виробництва, друга – ступінь реалізації виробничих відносин і ефективність виробництва продукції, а третя – ступінь досягнення відповідного рівня життя сільського населення [7].

Ефективність функціонування технологічної підсистеми визначається ступенем оптимізації її елементів між собою і зв'язком з економічною і соціальною підсистемами, при цьому економічна повинна забезпечувати зв'язки із зовнішнім середовищем і всередині підприємства, а соціальна (рівень кваліфікації, умови праці) – застосування оптимальної технології й організацію виробництва; економічної підсистеми – створенням умов для відтворення сільської соціально-територіальної спільноти, а соціальної – умовами розвитку інфраструктури.

Економічна сутність ефективності передбачає, щоб на кожну одиницю вкладених ресурсів досягти суттєвого збільшення обсягів виробництва і валового доходу. Щодо сільськогосподарського виробництва – отримання максимальної кількості продукції з кожного гектара землі, від кожної голови худоби при найменших витратах праці стандартної якості в розрахунку на одиницю продукції.

При розгляді ефективності сільськогосподарського виробництва необхідно враховувати його важливу роль в суспільному виробництві. У сільському господарстві, як у жодній іншій галузі національного господарства, підвищення обсягів виробництва продукції має надзвичайно велике значення для суспільства. Це зумовлено тим, що воно є основним, незамінним джерелом продуктів харчування і сировини для переробної промисловості. Піднесення економіки сільського господарства пов'язано із збільшенням обсягів виробництва продукції на основі раціонального використання землі, основних засобів і капітальних вкладень, підвищення продуктивності праці й раціонального використання матеріальних ресурсів. Суспільство зацікавлене не лише в отриманні значних обсягів, а й у зниженні витрат засобів і праці на виробництво одиниці продукції. Від того, наскільки успішно розв'язуються ці завдання, залежить ефективність виробництва.

Висновки. Отже, ефективність виробництва в цілому характеризується кінцевим результатом – сумарним економічним ефектом, віднесеним до витрат. Водночас ефективність – поняття багаторівневе. Ефективність сільськогосподарського виробництва можна вивчати на різних рівнях, тому розрізняють ефективність народногосподарського і сільськогосподарського виробництва; окремих галузей сільського господарства; виробництва на сільськогосподарських підприємствах та в об'єднаннях, а також у внутрішньогосподарських підрозділах; виробництва окремих сільськогосподарських культур, галузевої продукції, виконання операцій тощо; меліорації, хімізації, агротехнічних заходів; впровадження у виробництво досягнень науки і передової практики.

Ефективність у сучасних умовах необхідно розглядати як багатовекторність із 100-відсотковою системою переробки того чи іншого виду сільськогосподарської продукції на сировину, яку в подальшому використовують у народному господарстві та інших сферах діяльності (отримання нетрадиційних енергоносіїв, технічних напівфабрикатів, сировини для хімічної промисловості та ін.)

Підвищення ефективності виробництва означає, що на кожну одиницю витрат і використаних ресурсів, одержують більше продукції і доходу, що має вирішальне значення як для національного господарства, так і для кожного сільськогосподарського підприємства.

По-перше, чим менше праці і ресурсів витрачається на одиницю продукції, тим більше можна одержати продукції за наявності тих самих засобів виробництва, що зумовить зниження собівартості. Отже, підвищення ефективності сприяє збільшенню виробництва продукції і повнішому задоволенню потреб населення.

По-друге, з ефективністю сільськогосподарського виробництва пов'язаний рівень роздрібних цін на продукти харчування і товари широкого вжитку, вироблені з сільськогосподарської сировини. Зменшення собівартості й підвищення ефективності виробництва створюють економічні умови для подальшого зниження роздрібних цін на ринку.

По-третє, підвищення ефективності виробництва впливає на збільшення доходів і рівень рентабельності сільськогосподарських підприємств. Чим більше виробляється і продається продукції, тим дешевше вона обходиться виробникам, вони одержують вищі доходи і тим більше засобів можуть виділити для розвитку виробництва, підвищення оплати праці та поліпшення соціальних умов.

Список літератури

1. *Андрійчук В. Г.* Економіка аграрних підприємств : підр. – 2-е вид., доп. і пер. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
2. Економічна енциклопедія: у 3 т. ; відп. С. В. Мочерний та ін. – К. : Видавничий центр "Академія", 2000. – Т. 1. – 864 с.
3. *Маркс К.* Капітал : твори / К. Маркс, Ф. Енгельс. – 2-е вид. – Кн. 2. – Т. 24. – С. 598.
4. *Азізов С. П.* Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах: підруч. / С. П. Азізов, П. К. Канінський, В. М. Скупий та ін.; за ред. С. П. Азізова. – К. : ІАЕ, 2001. – 834 с.
5. *Руснак П. П.* О некоторых экономических аспектах развития агропромышленного производства // Социально-экономическая модель постреформированного развития агропромышленного производства в Украине. – К.: ИАЭ УААН. – 2000. – С. 139–143.
6. *Мертенс В. П.* Економіка сільського господарства / В. П. Мертенс, В. І. Мацибора, Л. Ф. Жигало та ін.; за ред. В. П. Мертенса. – К.: Урожай, 1995. – 288 с.
7. *Добрынин В. А.* Экономика сельского хозяйства: учеб. Для вузов – М.: Колос, 2006. – 325 с.
8. *Кісіль М. І.* Критерії і показники економічної ефективності малого та середнього бізнесу на селі // Економіка АПК. – 2001. – № 8. – С. 59–64.
9. *Прядко В. В.* Економічна ефективність виробництва : проблеми теорії та методології управління – К.: Наукова думка, 2003. – 282 с.
10. *Макконнелл К. Р.* Экономика: принципы, проблемы и □нгл.□ка / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю; пер. С англ. – Баку: Изд-во «Азербайджан», 1992. – Т. 1. – 399 с.
11. *Дідур Г. І.* Ефективність сільськогосподарського виробництва та її визначення в ринкових умовах // Аграрний вісник Причорномор'я: зб. Наук. Праць Одеського державного аграрного університету. – 2007. – Вип. 37. – С. 91–94.
12. *Кудельський В. Е.* Економічні засади виробництва сільськогосподарської продукції підприємствами аграрного сектора: монографія; за ред. К. Л. Ларіонової Економіка та управління підприємством: сучасні підходи, методи та моделі – Кам'янець-Подільський, 2013. – С. 133–161.
13. *Крілек Й.* Економічна ефективність сільськогосподарського виробництва; пер. з чес.; наук. ред. М. М. Масенко. – М. : «Економіка», 1981. – 122 с.
14. *Покропивний С. Ф.* Економіка підприємства: підруч.; вид. 2-ге, перероб. та доп. – К. : КНЕУ, 2001. – 528 с.

Эффективность производства – главный показатель результативности функционирования сельскохозяйственного производства

А. В. Подгорный
*Тальновский завод по производству
мясокостной муки "Ветсанзавод"*

Изложены результаты исследования проблемы эффективности сельскохозяйственного производства.